

CEM RİTÜELLERİNDE KÜLTÜREL BELLEK OLUŞTURMA*

Creating the Cultural Memory in Cem Ritual

Ayten KAPLAN**

Öz

Tarihsel bir varlık olan bireylerin ve toplumların yaşadıkları “geçmiş”, “şimdi” ve bunlara dayalı olarak yaşayacakları “gelecek”, onların varlık alanında var olma biçimlerini belirler. Bu süreç içinde bilinçli ya da bilinçsiz edinilen ve özümseyen bilgiler; bunları dış dünyaya yansıtma biçimleri ve üretimleri, kültürlerini oluşturur. Sürecin devamlılığını sağlayan şey, öğrenilmiş ya da yaşanmışlıkların bilgilerini depolama, tutma ve hatırlama yetisi olan “bellek”in işlevselliğidir. Bellek, geçmişin “şimdi”si; “şimdi” yarının belleğidir.

Anadolu kültüründe özgün bir yapıya sahip olan Alevilik, sözlü kültür yoluyla inanç ve öğretilerini asırlardır devam ettirebilmiştir. Kültürel kimliklerinin günümüze kadar canlı kalabilmesinde, cem ritüellerindeki söz, davranış, müzik ve söz eşliğinde gerçekleştirilen samah, orta oyun benzeri ritüeller önemli rol oynar. Ritüellerde yapılan kodlamalarla oluşturulan kültürel bellek aracılığıyla kültürel kimlik aktarımı sağlanır.

Bu çalışmanın temel amacı kültürel kimlik aktarımını sağlayan unsurları ortaya koymak; ritüellerin nasıl yapıldığı ayrıntısına girmeden, içerik aktarımında ve yerleştirmede “anıştırma” aracı olan anlamsal kodlamaların neler olduğunun tespitini yapmaktır. Çalışmanın sınırlılığı, Alevilik öğretisi ve inançlarına ilişkin anlamsal kodlamalardır.

Bu çalışmaya 1998 yılında yapılmış olan alan araştırmasına dayalı Balıkesir Kongurca ve Türkali Köyü Tahtacıları üzerine yapılan Doktora Tezi kaynaklık etmiştir. Doktora tezinde, Kongurca ve Türkali özelinde elde edilen bulgular, bölgesel farklılıklar gösterse de Alevi - Türkmen-Tahtacı kültürünün inançsal ilkelere dayalı bir yapı sergilemektedir. Bu anlamda Alevilikte “Yol bir süre bin bir” deyişine de bir örnek teşkil etmektedir; yanı sıra kültürel bellekte varolan kültürel kimliğin geleceğe aktarımında ve kültürel belleğin devamını sağlamada kullanılan en yaygın ve etkili yöntemlerin “ritüel” ve “müzik” olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel kimlik, Ritüel, Mit, Alevilik, Tahtacı, Hz. Ali, Kerbelâ, Kırklar Cemi

Abstract

In an historical perspective, the “past”, the “present” and the “future - that is dependent to past and present” experienced by the individuals and the community, are the factors that determines their way of “existence” in the life. Information acquired and internalized consciously or unconsciously during this process; the ways producing and reflecting this information to the external world creates the communal culture. It is the functionality of “memory”, which has the ability of storing, keeping and remembering this experiences information, which ensures the continuity of the process. Memory is the “now” of the past; “Now” is tomorrow’s memory.

Alawism, which reflects a characteristic structure in Anatolian culture, has been able to transmit its beliefs and doctrines for centuries through oral culture. Literal background, ritual based behaviours, zikr dance “samah” accompanied by music and lyrics, traditional theatre based rituals performed in “cem ceremonies” play an important role in keeping the cultural identities of Alawi community alive

* Geliş Tarihi: 30.05.2020, Kabul Tarihi: 12.11.2020. DOI: 10.34189/hbv.96.005

** Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Ankara Devlet Konservatuvarı Müzik Bilimleri Bölümü, Müzikoloji Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye, aykap@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5500-6790>

until today. The transmission of this cultural identity is provided by means of the cultural memory created by symbolic codes used in these rituals.

The main purpose of this study is to reveal the elements that provide the transmission of cultural identity in the Alawi *Cem* rituals and to determine the details of semantic coding used for allusion with the respective arche types without going into the details about the ways these rituals are performed. The scope of this study is limited by the semantic coding of the Alawi doctrine and beliefs.

The “Doctoral Dissertation” about the *Tahtacı* Alawi community of Kongurca and Türkali Villages in Balıkesir based on field research made in 1998 is the main source for this study. The acquired data in this study not only makes exemplifying the Alawi manifesto of “One way, one thousand and one ways of travel” possible, but also emphasizes the importance of “ritual” and “music” as efficient opportunities for the transmission and preservation of the cultural memory.

Key words: Cultural Identity, Ritual, Myth, Alawism, Tahtacı Alawi Community, Hz. Ali, Kerbelâ, The Cem of Forties

1.Giriş

Alevilik, Anadolu kültüründe özgün bir yere sahiptir. Özgün yapısı ile önemli bir kültürel mirastır. Alevilik inanç sistemleri ritüellerinden biri olan Samah 2010 yılında UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde yerini almıştır. ‘Somut Olmayan Kültürel Miras’ kavramı; kimlik saptama, belgeleme, araştırma, koruma, geliştirme, güçlendirme, örgün ve yaygın eğitim yoluyla kuşaktan kuşağa aktarma, farklı yönleri canlandırma gibi işlevselliklere sahiptir. Bu işlevsellikler doğrultusunda bakıldığında Alevilik ritüellerinden samah bir kültürel kimlik unsurudur. Aleviler 20.yüzyıla kadar inançlarını, öğretilerini sözlü kültür yoluyla gizlilik içinde, yöreden yöreye farklılık gösteren uygulamalarla günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Bu farklılıkları zenginlik olarak kabul edip, özde buluşulduğunu ‘Yol bir süre bin bir’ deyişle vurgulamaktadırlar. Bu deyişin ifadesinde, uygulama farklılıklarına rağmen aynı özde buluşabilmenin mutluluğunu ve gururunu da yaşamaktadırlar.

Son yüzyıllarda sosyolojik koşullardaki değişimle, ritüeller izlenebilir, gözlenebilir ve açıklanabilir duruma gelmiş; araştırma ve inceleme yapma olanakları artmıştır. Alevilik, kendi yazılı kültüründe de ‘Alevi- Bektaşî- Tahtacı’ adlandırmaları ile yer alarak kültürel kimlik olgusunu da açığa çıkarmıştır. Kültürel kimlik, ‘biz’ olma durumudur. Bu durumun gerçekleşmesi kimliği oluşturan unsurların geleceğe aktarılması ile mümkündür. Bunların kültürel belleğe bir şekilde yerleştirilmesi gerekmektedir. Bu aktarım ve yerleştirmede ritüeller, mit’ler, efsaneler, anlatılar en etkili olan unsurlardır. Yüzyıllardır, inanç sistemlerini ve öğretilerini devam ettirebilen Aleviler, Cem törenlerindeki ritüellerle kültürel belleklerini oluşturmuşlardır. Bu çalışmanın temel amacı bu unsurları ortaya koymak ve ritüellerin nasıl yapıldığı ayrıntısına girmeden, içerik aktarımında ve yerleştirmede ‘anıştırma’ aracı olan anlamsal kodlamaların neler olduğunun tespitini yapmaktır. Çalışmanın sınırlılığı Alevilik öğretisi ve inançlarına ilişkin anlamsal kodlamalardır.

Şiirsel metinlerde ‘nefes’ adlandırması tercih edilmiştir. Alevilikte ‘nefes’, Hakk’ın kelamını da içinde barındıran hakikat yüklü kutsallığı içeren bir anlam taşımaktadır. Buna dayanarak bu çalışmada anlam kodlaması olarak yararlanılan şiir metinlerinde ‘nefes’ adlandırması tercih edilmiştir.

Çalışma verilerinin çoğu 1998 yılında yapılmış olan alan araştırmasına dayalı Balıkesir Kongurca ve Türkali Köyü Tahtacıları konulu Doktora Tezinden alınmıştır. Tezde elde edilen bulgular, bölgesel farklılıklar gösterse de Alevi–Türkmen-Tahtacı kültürünün inançsal ilkelerini sürdüren bir yapı sergilemektedir. Bu anlamda Alevilikte ‘Yol bir sürekin bin bir’ deyişine de bir örnek teşkil etmektedir.

2. Kültürel Kimlik ve Kültürel Bellek

Toplumun geçmişte yaşadıkları anıları, deneyimleri birlikte tekrarlamaları durumunda ortak kimlik oluşmaktadır.¹ Ortak kimlik tamamlanmamış bir olgu, oluşmuş bir öz olarak değerlendirilebilir. Bireylerin özdeşleştiği sembolik bir biçimlendirmedir. Ortak bir coğrafyada, ortak idealler etrafında toplanmış, ortak tarihe ve ortak geleceğe yönelik birliktelikle oluşan kültür, o toplumun kültürel kimliğini oluşturur. ‘Bizlik’ duygusunu yaratan bir olgudur. Birey, kimliğini bütün içindeki rolü ile kazanır, toplum da bu bireylerin birlikteliği ile var olur. ‘Ortak duygu’, ortak/kolektif kimliğin dayanağı olan bilgidir. Bu bilginin ‘normatif’ ve ‘formatif’ işlevi vardır. ‘Normatif’ metinler, ‘Bilgeliğin’ yöntemi olan ‘ne yapmalıyız?’ sorusunun yanıtını arar; ‘Formatif’ metinler (mitler, kahramanlık türküleri, soy ağaçları vb.) “biz kimiz?” sorusuna yanıt veren ritüellerin tekrarlanmasıyla ortak eylem motivasyonu sağlarlar (Assmann 2015: 151).“Toplumlar, kültürel aidiyetlerine göre düşünür, davranır, yer, içer; kutlamaları, yaşları, bayramları ait oldukları kültürün kodlarına göre tanımlanır ve paylaşılır. Kültürel kodların, süreç içinde toplumsal uzlaşma ile içselleştirilerek ve o topluma ait statik değerlere tutundurularak değişmesi ve dönüşmesi normaldir” (Mora, 2008: 5).

Bireylerin ve toplumların yaşadıkları ‘geçmiş’, ‘şimdi’ ve bunlara dayalı olarak yaşayacakları ‘gelecek’, onların var olma biçimlerini ve kültürel yapılarını belirler. Bu süreç içinde bilinçli ya da bilinçsiz edinilen ve özümşenen bilgiler, bunları dış dünyaya yansıtma biçimleri ve üretimleri kültürlerini oluşturur. Sürecin devamlılığı; öğrenilmiş ya da yaşanmışlıkların bilgilerini depolama, tutma ve hatırlama yetisi olan ‘bellek’ işlevsel olduğunda mümkündür. “Bellek, organizmanın geçmiş öğrenme süreçlerinden edindiği bilgiyi depolama ve uygun bir uyarana cevap olarak tekrar ortaya çıkarma kabiliyetidir, daha önce öğrenilmiş olan şeyin hatırlanmasıdır, daha doğrusu bellek, öğrenme, muhafaza etme ve daha önce öğrenilmiş şeyi hatırlamayı içerir” (Aktaran Gün Duru, 2016:121). Bellek, geçmişi ‘şimdi’ye; ‘şimdi’yi yarına taşır.

Antik çağdan günümüze bellek bireysel ve kolektif olmak üzere iki temel kuram ışığında ele alınmıştır. Bireysel bellek kuramı; belleği, bireyin iç ve dış duyularıyla

deneyimlediği geçmişte yaşanan anılar toplamı olarak görür. Burada ‘hatırlama’ bireyseldir; ‘Kim’ sorusuna yanıt verir. Kimin hatırladığı önceliklidir. Kolektif bellek, grup üyeleriyle birlikte geçirilen zamanda deneyimlerle oluşturulan anılar toplamıdır. Burada ‘hatırlama’ kolektiftir. Hatırlanan şeyin ne olduğu önceliklidir. Kolektif bellek kültürel belleğin yolunu açan bir kapı gibi görülebilir (İlhan, 2015: 1405-1406). Fransız Sosyolog Maurice Halbwachs 1920’li yıllarda yaptığı yayınlarda ‘toplumsal bellek’ kavramını ortaya atarak, belleği sosyal bir olgu olarak yorumlamanın temellerini oluşturmuştur. Ona göre bireysel belleğin oluşması ve korunması için sosyal çevre şarttır. Toplumlar, üyelerinin belleğini sosyal çevre ile oluştururlar. Bireyler algılarını, sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden anılara dönüştürür (Assmann, 2015: 43-45).

Kültürel kimliğin tekrarlama yoluyla canlı tutulması ve kuşaklar arası aktarımla sürekli kılınması kültürel bellek olarak tanımlanmaktadır. Toplumlar kültürel kimliklerini oluşturan unsurları kültürel belleğe kaydeder, aktararak canlı tutup sürekliliği sağlar (Akin, 2018: 104). Kültürel bellek, hatırlama (ya da geçmiş bağlantısı), kimlik (ya da politik imgeleme), kültürel süreklilik (ya da gelenek oluşturma) ekseninde varlığını kurar. Ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir “sembolik anlam dünyası” yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağlayıp insanları birbirine bağlar (Assmann, 2015: 23-24). “Kültürün bu yanı tarihi anlatılara ve efsanelere dayanır. Kültürün iki yönü, yani kuralcı ve anlatsal, yönlendirici ve nakledici yönü bireylere “biz” deme imkânı veren kimlik ve aidiyet temellerini yaratır. Tek tek bireyleri böyle bir “biz” de birleştiren, bir yandan ortak kurallar ve değerlere bağlılık, öte yandan ortak yaşanmış geçmişin anılarına dayanan şey ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapıdır” (Assmann, 2015: 23-24). Bu yapı, anlam dünyasının devredilmesini ve canlandırılmasını sağlar. Bunun temel ilkesi ‘tekrarlama’dır. Geçmişe ilişkin anılar ve deneyimlerin ‘canlandırıldığı’ ritüeller, kültürel belleğin en iyi aktarım biçimidir. Bu belleğin birliği sağlama ve eyleme dönüştürme noktasında, “kaydetme”, “çağırma” ve “iletme” ya da diğer bir deyişle “şiiresel biçim”, “ritüel sunuş” ve “grup katılımı” şeklinde üç koşula ihtiyacı vardır. Kültürel bellekteki bu bilginin aktarılmasında ya da sunulmasında ise ses, vücut, mimikler, el-kol hareketleri, ritim ve ritüel eylem gibi çok yönlü sanatsal iletişim araçları kullanılır (Assmann, 2015: 60).

3. Ritüel ve Mit

Ritüel, birbiriyle ilişkili az çok sabitleştirilmiş kişilikleri ya da özellikleri bir temsille ortaya koyan bir bütündür. Ritüelin olmazsa olmazı, gösteridir. Gösteri, oyuncuların mesajları içselleştirmesine yardımcı olur. Oyuncu, ritüelin bir parçası durumundadır. Hem mesajı alıcı hem de taşıyıcı konumundadır. Alıcı ve taşıyıcı mesajda buluşurlar. Ritüel oyuncularının kullandığı ifadeler, kendi ifadeleri değildir. İlk konuşmacıları belki de ritüelin başladığı zamanın öncesine dayanır. Gösteride ifade ve biçimsel hareketlerin değişmezlik şartı olsa da bu durum zaman zaman

mümkündür. İçerik eksikliği olmamak koşuluyla varyantlar olabilir. Uygulama biçimleri değişebilir; ancak, mesajdaki ilişkiler, durumlar ve söylenenler değişmez. Söz ve hareket birlikteliğinde aktarım vardır. Ritüel sosyal uzlaşmanın sahneye koyulmasıdır (Rappaport, 2003: 396-402). Toplumun kimliğini sürdürmesinde önemli bir işlev üstlenirler.

Katılımcıların kimliklerine ilişkin bilgileri edinmelerini sağlarlar. “Dünyanın” devamını sağlayarak grubun kimliğini kurar ve yeniden üretirler. Çünkü kültürel anlam arkaik insanlar için zaten gerçekliğin ve düzenin kendisidir. Her yerde ortaya çıkan düzensizlik ve çürüme eğilimine karşı düzen ritüel yoluyla korunmalı ve yeniden üretilmelidir. Düzen kendiliğinden oluşmaz, ritüel sahneleme ve mitsel dile gelişe ihtiyacı vardır: mitler düzeni anlatır, ritüeller kuruluşunu sağlarlar (Aktaran Assmann, 2015: 152).

Pettigrew (1979: 575-576), örgüt kültürünün büyük oranda sembol, dil, ideoloji, inanç, ritüel ve mitlerden oluştuğunu ve sembollerin örgütlenme için önemli bir araç olduğunu vurgularken, Cohen’in mitleri “[...]kökeni ve dönüşümü araştıran kutsal bir niteliğe sahip olayların anlatısı” tanımlamasını aktarır. Eliade, Arkaik dönemdeki biçimiyle ‘mit’e şu şekilde açıklık getirmektedir:

1. Mit, Doğaüstü varlıkların eylemlerinin Öyküsünü oluşturur; 2. bu Öykü, kesinlikle gerçek (çünkü gerçeklerle ilgilidir) ve kutsal (çünkü Doğaüstü Varlıklar tarafından yaratılmıştır) olarak kabul edilir; 3. mit her zaman için bir ‘yaratılış’la ilgilidir. Bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini, ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratılmış olduğunu anlatır; işte bu nedenle de, mitler insana özgü her anlamlı eylemin örnek tiplerini oluştururlar; 4. insan miti bilmekle nesnelere ‘köken’ini de bilir, bu nedenle de, nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmayı başarabilir...burada “dıştan”, “soyut” bir bilgi değil de (mitin ya tören havası içinde anlatılması ya da kanıtını oluşturduğu ritüelin gerçekleştirilmesiyle) rit biçiminde “yaşanan” bir bilgi söz konusudur; 5[...]insan, miti yeniden anımsatılan ve yeniden gerçekleştirme aşamasına getirilen olayların kutsal, coşku verici gücünün etkisine girmek anlamında”yaşar” (Eliade, 1993: 23).

Raglan (2005: 320)², mit tanımını biraz daha genişleterek “mitin yalnızca anlatıyla ilişkin bir rit olmadığını, ancak, ilişkili olduğu ritlerle ya da onsuz, yaşam ihsan ettiğine inanılan bir anlatı olduğunu söyleyebiliriz” biçiminde açıklar. Raglan, tanımı daha iyi kavramak için dört kriter belirler:

1. Biçim: Arka planı anlatan sembollerle öykülendirmektir. Karakterler, eylemler sözlü olarak anlatılır. Bu ritüel drama ya da ayinsel anlatım olarak canlandırılabilir. Ayinsel anlatımda söz olmayan biçimde de sunulabilir.
2. İçerik: Çok geniş bir içeriğe sahip olsa da genel olarak gerçek, yaratılış ve zamanın başlangıcı hakkında bilgi verir. Takvimsel törenler, geçiş ve kriz dönemi törenlerinin anlatımı kozmolojiye dayalıdır. Dini değerlerin

düzenlenmesi, amaçların belirlenmesi, dünyanın ve çağın nasıl başladığı kozmogonik düşünceyle açıklanır.

3. İşlev: Mitlerdeki anlatımda insana ait faaliyetler, modeller örnekler bulunabilir. Bunlar kopyalanarak takip edilir.
4. Bağlam: Mit davranışlarda sağladığı ideolojik içeriği, hayatın ve zamanın başlangıcındaki yaradılış olaylarını ritüellerle tekrar ederek, geçerli olanı yeniden etkili kılmak çabası göstermektedir (Raglan, 2005: 255-256).

4. Cem Ritüeli

“Cem” kelime anlamı olarak birlik, beraberlik anlamına gelir. Alevilikte, peygamber soyundan geldiğine inanılan dedeler tarafından yönetilen cem ritüeli³ büyük önem taşır. “Alevi yolunun temellerinden olan cem töreni, genelde dinsel niteliklidir ama insanların hem tapınma işlevini, hem ruhen hem de toplumsal ve bireysel sorgulama işini kapsar”(Zelyut 2009: 281). İyi ahlak, saygı, sevgi, hak ve adalet duygusu gibi erdemlerin görgü edinildiği, inanç birliğinin kutsandığı, hissedildiği, kusurlardan arınma Tanrıya ulaşma çabalarını içeren törenlerdir. Dolayısıyla tüm ritüel boyunca yapılan hizmetler, bu duygu ve düşünceler içerisinde gerçekleştirilerek hem sözde, hem sazda, hem de harekette ifade bulur. Cem ritüelinde, Alevilik öğretisi, Kerbela ve Kırklar Meclisi gibi Alevi inancında önem taşıyan olaylar anlatılır. Böylelikle Cem’ler, Alevi kültürel belleğinin hatırlama yoluyla korunması ve aktarılması işlevinin yerine getirildiği ritüellerdir.

Alevilik; Hz. Muhammed’in kızı Hz. Fatma, damadı Hz. Ali ve torunlarından oluşan Ehli Beyt ailesinin yoludur. Hz. Muhammed’in damadı ve aynı zamanda kuzeni olan Hz. Ali’nin manevi önder olarak kabul edildiği; Kuran-ı Kerim’in batını anlamının önem kazandığı Alevilik, geçmişten günümüze kadar dedelik, musahiplik, dar, düşkünlük gibi kendine özgü toplumsal kurumları olan, eline, beline, diline sahip olma ilkesini ahlaki kural olarak benimsemiş heteredoks⁴ bir inanç sistemidir (Akdeniz, 2011: 4). Bu inanç sistemi üzerinden oluşturulan kültürel kodlamalar cem ritüelinde, müzik eşliğinde samah dönüp ve deyiş, nefes, düvaz imam söyleyerek önceki nesilden alınan bilgileri, yeni nesle aktarma işlevini yerine getirir.

Kadın ve erkeklerden oluşan topluluk üyelerinin katılımıyla yapılan ‘Cem’de Hz. Muhammed’in Miraçtan dönüşte Kırklar Meclisi’ne uğrayarak orada yaşadığı olaylar canlandırılır; On iki hizmet görevi yerine getirilir; öğretiyi içeren deyiş, düvaz imam, mersiye ve tevhitler, gülbanklar (dua) okunur; samahlar dönülür (Akdeniz, 2011: 4). Kongurca ve Türkali’de ibadet ceme sıkıştırılmamıştır. Cem “bir okuldur” ve kişi burada öğrendiklerini yaşamına aktarabildiğinde ibadetlerini yapmış sayılmaktadır. İnsan, belirli bir yapıda kendi bütününe kurabilecek olgunluğa erişebilecek güce sahiptir. Cem olgunlaşmaya yardım eden önemli bir rol üstlenmektedir.

Cem ritüellerinden musahiplik, düşkünlük, ikrar cemleri kurumlaşmayı içinde barındıran uygulamalardır. Geçmişi hatırlama; mitleri de anlatı, şiir ve müzikle tekrarlama yoluyla inanç sistematüğını yaşatma, toplumsal örgütlenmeyi koruma, düşkünlük kurumu ile kontrol mekanizmasını işlevsel kılan uygulamalardır. Kongurca ve Türkali tahtacılarında Cem ritüeli tığlanan/kesilen kurbanın yenmesinden sonra dönülen samahla son bulur. Cem hava karardıktan sonra başlar sabaha kadar sürer. Bu yaklaşık 9-10 saatlik bir süreyi kapsar.

4.1. Cem Ritüellerinde Kültürel Kodlamalar

4.1.1. On iki hizmet

Cem'in yürütülmesinde yapılan hizmetler ve bu hizmet(ler)e atanan(lar) vardır. On iki hizmet görevlisine eşleri ve musahipleri yardımcı olurlar. Bunlar:

1. Dede (Mürşit): Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli'yi temsil eder. Cemi yürütür. Alevilik öğretisini aktarır. Sorunların çözülmesini sağlar.
2. Rehber: Dedenin yardımcısıdır.
3. Gözcü: Cem içindeki düzeni sağlar. Bilirkişidir.
4. Süpürgeci (Seyyit Farraş, Salman): Süpürgeci Cem Evi'nin temizliğinden sorumludur. Cem evine gelmeden herkesin abdest alıp gelmesi için gerekeni yapar. Bâtını anlamda gönüllerdeki kötülüklerden arınmayı temsilen cemde abdest aldırır.
5. Meydancı (Postçu, İznikçi): Postları yerine dizer. Cem Evi'nin temizlenmesinden, ritüel için hazırlanmasından sorumludur. Ceme gelenlerin ayakkabıllarını düzeltir, korur.
6. Çerağcı (Delilci):⁵ Cem Evi'nde bulunan aydınlatma araçlarını yakmak ve cemin bitimine kadar yanmasını sağlamakla sorumludur. Bu işleme 'çerağ'ya da 'delil uyandırmak'denir.
7. İbrikçi (Elsuyu, Sakacı, Saki, Dolucu, Şemsi):⁶ Cem'de su, şerbet, dolu dağılımını sağlayarak, Dedenin ve ceme katılanların tarikat abdesti almalarını sağlar. Erkek ibriği bayan da havluyu tutar. Dede ve en öndeki sırada oturanlar da ellerini yıkarlar. Fakat bu yıkama simgesel bir yıkamadır. Ellerin tamamı değil başparmaklar yıkanır.
8. Kapıcı (Bekçi, Pervane):⁷ Cem'e gelenlerin evlerini gözetler. Cem esnasında dışarıdan gelecek tehlikeye karşı insanları korur.
9. Peyikçi (Davetçi): Cem'in yapılacağını önceden bütün topluluğa haber verir. Günümüzde iletişimin telefon ve internet aracılığıyla sağlandığı modern kent yaşamında peyikçinin rolü ortadan kalkmıştır.

10. Lokmacı: Cem'e getirilen lokmaların, kesilen kurbanın hazırlanıp, dağıtılmasından sorumludur.
11. Pervane (Semahçı): Cem'de samah yapmakla sorumludurlar.⁸

On iki hizmet kodlaması sayılabilecek nefeslerden bir örnek (Coşkun, 2014: 210-211):

1. Hizmet Dede

2. Haktan bize niyaz geldi
Pirim sana haber geldi
Şahtan bize name geldi
Rehber sana haber olsun	2. Hak kuluna eyler nazar
Dört nesneden âdem dizer
Kalleş gelir cemi bozar
Gözcü sana haber olsun	4. Bu yola giren hacılar
Kırklar gürüh-u Naciler
Cem kilidi kapıcılar
Kapıcıya haber olsun
5. Mümin yolu yakın ister
Münkirlerden sakın ister
Delil yanmaz yağın ister
Delilci'ye haber olsun	6. Mümin girdi itikata
Yolun tuttu marifete
Haydin gidekhakikata
Tezekkara ⁹ haber olsun	7. Ey kalp evi dolu kişi
Daım Hak'la olur işi
Kimdir bu halkanın başı
Zakirciye haber olsun
8. Zakirin zikiri sazdr
Okur Kuran'ı avazdır
Mümin müslüm Hakk'a niyazdır
Niyazcıya ¹⁰ haber olsun	9. Mümin çekildi meydana
Münkir sürüldü zindana
Hizmet verildi Selman'a
Süpürgeciye haber olsun	10. Yola giden haslar hası
Mümin giyer Hak libası
Doldu getir engür tası
Sakkacıyahaber olsun
11. Kalkın gidelim meydana
Mümin Müslüm hep bir yana
Tekbir verildi kurbana
Kurbancıya haber olsun	12. Şah Hatayım Pir'e geldi
Hak yoluna süre geldi
Mümin Müslüm dâra geldi
İznikçiye haber olsun	

Cem, çerağ/delil uyandırmayla başlar. Zakir on iki imamı yâd ederek onlarla birlikte delilin uyandırıldığı hatırlatması yaparak ve delile yüklenen kutsallığın kültürel kodlamasını içeren Dûvaz/nefes okur. Bir örnek:

1. Hata ettim Huda yaktı delili
Muhammed Mustafa yaktı delili	2. Ol al-i abadan Haydar-ı Kerrar
Aliyy'ül- Murtaza yaktı delili	3. Haticet'ül-Kübra Fatıma Zehra
Ol Hayr'ün-nisa yaktı delili
4. Hasan'ın aşkına girdim meydana
Hüseyn-i Kerbelâ yaktı delili	5. İmam Zeynel İmam Bakır-ı Cafer
Kâzım Musa Rıza yaktı delili	6. Muhammed Taki'den hem Ali Naki
Hasan'ül-Askeri yaktı delili
7. Muhammed Mehdi-i sâhib-i zaman
Eşiğinde âyet yaktı delili
(Coşkun, 2014: 220)	8. Bilirim günahım hadden aşıptır
Hünkâr-ı evliya yaktı delili	9. On iki imamdan bu nur Hatayî
Kir-i Yezdan Ali yaktı delili
(Hatayî)

Kurbancı, Dede'nin huzuruna koç kurbanı getirir. Alevilik-Bektaşilikte kurbanın saygın bir yeri vardır. Tarikat yolunda Hakk'a ulaşma ve gerçek kavuşmaya ermenin anısına bir kurban tığlanır (kesilir) (Korkmaz, 1993: 221).

Bir nefes okunur.

Akıl ermez yaradanın sırrına Muhammed Aliye indi bu kurban	Ol imam Zeynelin destinde idim Muhabbet Bakırın dostunda idim	Tarikâten hakikate erenler Cenneti âlâya hülle sereler
Urban olam kudretinin nuruna Hasan Hüseyine indi bu kurban	CaferiSadıkın postunda idim Musa Kâzım Rızaya indi bu kurban	Muhammed Ali'nin yüzünü görelər Erenler aşkına indi bu kurban
Muhammet Takinin nurunda idim Aliyyin Nakinin sırrında idim	Aslı Şahı Merdangürühü Naci Hakikate bağlı bu yolun ucu	Şahatayım edebilir mi her ca Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Hasan ül Askerin dârinde idim Muhammed Mehdiye indi bu kurban	Senede bir kurban talibin borcu Muhammed Mustafa'ya indi bu kurban	Tırnağı tesbihtir kanıda mercan Oniki imama indi bu kurban (Ali Kaplan el yazma defteri: 19)

Dede'nin duası alındıktan sonra kurbanı, kurbanı çıkarır. Üç nefes okunur. Bu nefesler Cem'in türüne göre değişebilir.

4.1.2. Musahiplik Cemi

Alevilikte 'yol kardeşliği' veya 'ahiret kardeşliği' adı verilen musahiplik¹¹, iki evli çiftin birbirleri ile maddi ve manevi açıdan tam bir dayanışma içinde olacakları sözünü almak-vermek için yapılan Cem'dir. Buna Yan yatırlarda 'Tercüman Cem'i' de denir. Musahip olanlar bunu iki kez yaparlarsa 'Hacı' olurlar (KK-6, 2020). Bazı ocaklarda 'başa baş' Cem'i olarak da adlandırılır. Musahip olmak isteyenlere 'talip' denir. Talipler yaşta akran olmak zorundadır. Aralarındaki yaş farkının az olması; ahlâk, huy, yaşam tarzlarının birbirine uyması; ana ve babalarından izinli olmaları; komşuları ile iyi geçinmeleri; birbirlerinden gizli bir şeylerinin olmaması; mallarını paylaşabilmeleri; hak yememeleri gerekir. En önemli şart evli olmalarıdır. Ahirete kadar sürecek musahipliğin sorumlulukları özetle şöyledir: Ölüm durumunda geride kalanlara bakmak; iflas, facia, kayıp vb. durumlarda birbirlerine yardımcı olmak; malları paylaşabilmek; çocuklara kendi çocukları gibi davranabilmek; kısaca 'birlik' olabilmektir.

Musahiplik oluşturulurken cemaat huzurunda gerçekleştirilen hizmetler, bir anlamda grup üyelerinin kimliğinin dinamik bir zemine oturtulmasına yardım eder. Arslan, musahiplik kurumunu ahlak felsefesinin, mutluluk ahlakı, ödev ahlakı, ahlak yasası gibi kavramlarıyla ilişkilendirmiş; musahiplik kurumunda toplumsal ve bireysel mutluluğun sağlanarak iyiye ulaşma hedefine dikkat çekmiştir. Musahiplikte verilen ikrarın yaptırımlarıyla belirlenmiş olan kurallar, Alevi cemaatinin yerine getirmesi gereken ahlak yasalarıdır (Arslan, 2012: 37-41). Ritüel kalıpları ve ritüel içerisinde uygulanan kurallar, sosyal örgüt içerisindeki hiyerarşik yapının hatırlanmasıdır. Bu kalıp ve kurallar aynı zamanda hiyerarşik yapıyı ve geçmişe duyulan saygıyı hatırlatan toplumsal belleğin bir parçasıdır (James, 2013: 142). Öncelikle kurum üyelerine bir kimlik duygusu kazandırır ve bireyin kendisinden daha büyük bir şeye bağlı olmasını sağlar;¹² ayrıca kültürel kimlik sosyal sistemin dengesini güçlendirir ve davranışları yönlendiren ve rasyonelleştiren bir işlev görür. Bu bağlamda musahiplik kurumunun getirmiş olduğu kontrol mekanizması ile sosyal sistemin dengesi kuvvetlenir ve

musahibin davranışlarını yönlendiren ve şekillendiren bir gerçeklik zemini yani rasyonelleştirme oluşur (Akın, 2018: 301). Musahip olmak, musahip tutmak bir yeterlilik kanıtı gibidir.

4.1.2.1. Musahiplik Kurumunun Nefeslere Kodlanmasına Örnekler

1. Farz içinde farzı sorarsan
Farz içinde farzdır musahip
Dört kapı kırk makamı sorarsan
Sır içinde sırdır musahip	2. Farz Allahtan kaldı sünnet kimden
Muhammedin saçı Şah-ı Merdan
Musahibin ayırma daima sırdan
Sır içinde sırdır musahip	3. Musahipsiz kişiyi ceme getirmen
Tecellesi yoktur yere bitirmen
Musahipsiz kişiyle durup oturman
Sır içinde sırdır musahip
(Ali Kaplan el yazma defteri: 47)
1. Musahip musahibinden ayrı işledir kârı
Şıh sofü süreğinde yoktur yeri
Onlara lanet etti şıhların piri
Buyurdu Muhammed böyledir Ali	2. Musahip müsahibinan nice bozula
Onların defterine günahlar yazıla
Balı gitmiş arı gibi sızılaya
Buyurdu Muhammed böyledir Ali
(Ali Kaplan el yazma defteri: 48)	

Alevilik öğretisinde çok önemli bir kurum olan Musahiplik gereklerinin, ritüel ve sözlü müziğe kodlanmış olduğu görülmektedir.

Ritüel kalıpları ve ritüel içerisinde uygulanan kurallar, sosyal örgüt içerisindeki hiyerarşik yapının hatırlanmasıdır. Bu kalıp ve kurallar aynı zamanda hiyerarşik yapıyı ve geçmişe duyulan saygıyı hatırlatan toplumsal belleğin bir parçasıdır (James, 2013: 142, Aktaran Akın, 2018: 303)

Musahiplik, yola girmek için önemli bir adım olduğundan, Kongurca köyü tahtacıları bunu Orta Oyuna benzer ritüellerinde de simgeleştirmişlerdir. Lâle erkânı ile anıştırma yaparlar. Lâle¹³ en güzel çiçeklerden biri kabul edilir. Yola giren kişi yeni bir lâle fidanıdır. Bu yolda beslenir, büyür, serpilir, güzelleşir ve hakikate ulaşır.

Erkân uygulaması: Altı erkek altı bacı Dedenin karşısında alaca olarak ayakta yarım daire oluştururlar. Erkân başı bacısının elinden tutarak ezgiye başlar. “Lâleyi böyle dikerler” diyerek yarım dairedekilerin omuzundan niyaz alarak döner. Onu, arkasındaki çift izler. Tur tamamlanınca bu kez “Lâleyi böyle beslerler”, sonra “Lâleyi böyle biçerler”, daha sonra “Lâleyi böyle koklarlar” diyerek turlar tamamlanır. Dedenin önünde niyaz etmek için diz çökerler. Ya birer dolu ya da birer üzüm tanesini erkân başından başlayarak dağıtırlar. Deden dualarını alırlar ve erkânlar bu erkânla son bulur

Bu ritüelde aynı zamanda Kırklar Cem’i anıştırması(üzüm) da vardır.

4.1.3. İkrar Cemi

İkrar vermek, söz vermek anlamına gelmektedir. Ergenlik çağına girmiş ve yola girmeye talip erkek çocuğunun Alevilik ilke ve kurallarına uyacağına dair söz verme cemidir. Ritüelde akrabalarından birisi çocuğun boynuna tülbent bağlayarak üç kez “Erenler hü katar uzatıyom” der. Her seslenişte Dede “katarın uzun olsun” der.

Burada yola bir “can” daha katılıyor olmasının olur almasına çağrı anlamı taşıyor. Çocuk Dede’den niyaz aldıktan sonra Dede; “Eline diline beline sahip ol, harama bakma büyük sözü kesme, ana babanın sözünden çıkma, küfür anma, yalan söyleme, mürşidini Hak bil” nasihatini yapar (KK-1, 1996).

4.1.3.1. Nefes’te Kültürel Kodlaması

<p>1. Pirim kulağıma eyledi telki
Şahı Velayete olmuşuz yakı
Mezhebim Cafer-i Sâdık-ul meti
Allah dost eyvallah peymana geldim</p> | <p>2. Özüm darda yüzüm yerde durmuşum
Muhammed Ali’ye ikrar vermişim
Sekahümhamr¹⁴ini onda görmüşüm
İçip kana kana mestan geldim
(Ali Kaplan el yazma defteri: 30)</p> |
|--|---|

4.1.3.2. Bir Başka Nefes

<p>1. Evvela Allah adı söylenir
Cümle ibadetin başıdır ikrar
İkrar bize sıh sofudan kalmıştır
Şih sofunun armağanı ikrar</p> <p>3. İkrarınan bitmez işler bitmiştir
İkrarında duran Hak’ka yetmiştir
Dünya ikrar üzerine temel tutmuştur
Cümle kardeşlerin kanıdır ikrar
(Ali Kaplan el yazma defteri: 116)</p> | <p>2. Her kim şih sofunun buruğuna gitmez
Yorulur bu yolda meclise yetmez
Elinin yüzünün karası gitmez
Dermansız dertlerin dermanı ikrar</p> |
|---|--|

“Gelin” için de İkrar cemi yapılır. Bu bir anlamda Tarikat nikâhı olarak da değerlendirilebilir. Erkek ikrarında olduğu gibi boynuna tığbent bağlı olarak bir ‘bacı’ tarafından cemaatin huzuruna gelir ve ritüel aynı şekilde uygulanır. Dede’nin nasihatı: “Din dinleme, gov govlama, gaybet eyleme, elinle koymadığını elleme, gözünle görmediğini eteğinle ört, nefesine uyup yolundan azma, haram lokma yeme, tebar anma, erkeğinin sözünden çıkma, itaat et, ana babaların hatırını avla, büyüklerini say, küçüklerini sev”. Tığbenti çıkarıp beline doladıktan sonra “seni senden aldık, seni sana teslim ediyok, sen sana sahip ol” der (KK-1, 1996).

4.1.3.3. Nefes’de kültürel kodlaması

<p>1. Döndün mü benden de yüzü dönesi
Verdiğin ikrara saldım ben seni
İkrarı boynuna kemend olası
Verdiğin ikrara saldım ben seni</p> | <p>2. İkrar verdim ikrarımı güderim
İkrarsız dilberi ya ben n’iderim
Varır ikrarlıya hizmet ederim
Verdiğin ikrara saldım ben seni
(Avcı, 2012: 508)</p> |
|---|--|

Öğreti ve toplumsal açıdan ikrarın öneminin kültürel kodlamaları görülmektedir.

4.1.4. Lokma/Düşkünlük cemi

Hafif suçlar için düşkünlüklerde, arınma için yapılan Cem’dir. Düşkünlük,

Alevi toplumu tarafından onaylanmayan davranışlar gösteren kişinin, dede tarafından toplumdaki soyutlanarak cezalandırılmasıdır. Düşkünlüğü dede tarafından kaldırılan talip kurban tıglayarak tekrar yola girebilir. Bu Cem’de kesilen kurban ‘horoz’dur. Tahtacılar arasında Melek Cebrail’in, horozu Cennet’ten getirdiğine ve Hz. Peygamber ile Ehl-i Beyt’in bulunduğu bir ortamda yediye taksim edildiği inancına dayalı olarak horoza Cebrail adı verilir (KK-1, 1996).

Bu Cem’de söylenen ‘nefes’lerden bir örnekte, ‘düşkün’ olan kişinin, düşkünlük döneminde kendini sorgulayıp doğru yolu bulup bulmadığına ilişkin hatırlatmalar yapıp, öğretinin gereklerine yapılan vurgulamalarla kültürel devamlılığı sağlayan sözleri görmekteyiz:

<p>1. Hakikat kervanı geçip gidiyor
Varıp bir kâmile sorabildin mi?
Oniki katarı bir er yediyor
Can gözünü açıp görebildin mi?</p> | <p>2. Müminler yanından gelip geçersin
Muhabbet edenlerden neye kaçarsın
Burda ne ektinse onu biçersin
Amel tarlasını sürebildin mi?
(Ali Kaplan el yazma defteri: 29)</p> |
|--|--|

Yolun sürekliliğinin önemini vurgulayan bir başka örnek:

<p>1. Gel gönül incinme bizden
Kalsın gönül yol kalmasın
Evvel ahir yol kadimdir
Kalsın gönül yol kalmasın</p>	<p>2. Erenler bir pusudur
Yalan söyleyen asidir
Bu gerçekler nefesidir
Kalsın gönül yol kalmasın</p>
<p>3. Bahçalarda açılan güldür
Hakkı söyleyen de dildir
Ezelden de yol kadimdir
Kalsın gönül yol kalmasın
(Ali Kaplan el yazma defteri: 29)</p>	

4.1.5. Dardan İndirme

Ölümden sonra ölen için yapılan isteğe bağlı bir Cem’dir. Alevilikte ölüm kişiyi borç ve yükümlülükten kurtaramaz. Bu nedenle ölüyü ‘Dâr’dan kurtarmak için yakınları ya da musahibi tarafından geride kalanlarla helalleşmeyi; sağlığında irtibatla olduğu canlılardan razılık almayı sağlayan bir Cem’dir (KK-1, 1996). Dârdan indirme cemi, ölüünün dârda bekletilmemesi için temel görevlerden biri sayılmıştır.

Gelenekte dâr hizmetinin Fatma Ana’dan kaldığına dair bir rivayet te vardır. Fatma Ana öldükten sonra bir gün evlatlarının rüyasında görünmüş ve onlara “Evlatlarım, ben komşunun birinden bir iğne almıştım ama bu iğneyi kimden aldığımı bilmiyorum, şimdi cennet’teyim, ancak bu durum beni rahatsız ediyor. Eşi, dostu, konu komşuyu toparlayın ve benim adıma elinizden ne geliyorsa onlarla helalleşin” der. İnanişâ göre bu olayın ardından ölenin yakınları helalleşme esasına dayalı “dârdan indirme cemi”ni düzenlemeye başlamıştır (Dedekargınoğlu, 2018: 328)

4.1.5.1. Hz. Fatma'nın dâra duruşu hakkında Şah Hatayi'nin deyişinde kodlama

Atası Muhammed kızı Fatima Eydur
Görün Fatma Ana dârdan indi mi?
Onların çektiği musahip cevri
Görün Fatma Ana dârdan indi mi?

Şah Hatayi'm çok erler geldi
Kurbanlar kesildi lokmalar yendi
Günahlının günahları af oldu
Ol zaman Fatma Ana dârdan indi mi?
(Dedekargınoğlu, 2018: 328)

Bu uygulamayla, kul hakkının öldükten sonra da kişiyi rahatsız edeceği, Hz. Fatma Ana mit'i ile kültürel kodlama yapılarak bir anlamda kişilere kul hakkının yenmemesi gerektiği öğretilmektedir.

4.2. Dört Kapı-Kırk Makam

Taliplere Alevilik öğretisinin temelinde önemli yer teşkil eden Dört kapı hakkındaki bilgiler anlatılır.

Dört Kapı Kırk Makam: Alevilikte kişinin insan-ı kâmil (olgun insan) mertebesine ulaşması için geçirmesi gerektiği evreler olarak tanımlanır. Dört Kapı: Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapısıdır. Her kapı onar makamdan oluşur. E. Korkmaz (1993: ilgili maddeler) '*Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*'nde bunların açıklaması:

Şeriat: 'Yol' kurallarına uyma, 'Yol Ulularına saygı yolu ile kendini eğitme evresi. Benliğini henüz kötülüklerden arındırmamış, olgunlaşmamış insanların, din kuralları ve yasalar çerçevesinde eğitildiği manevi bir evredir. Şeriat kapısının on makamı: iman etme; ilim öğrenme; ibadet etme; haramdan uzaklaşma; ailesine yararlı olma; çevreye zarar vermeme; Peygamberin emirlerine uyma; şefkatli olma; temizliğe özen gösterme; yaramaz işlerden sakınma.

Tarikat: Abid'lerin/kulların 'Yol' kurallarını, ilkelerini ve törenlerini öğrenmesi. Kötülüklerden arınmanın ve herkese iyilik etme ruhunu kazanmanın sağlandığı Hak yolunu bulma evresidir. Tarikat kapısının on makamı: tövbe etme; Mürşit'in isteğine uyma; temiz giyinme; iyilik yolunda savaşıma; Hizmetli olma; Haksızlıktan korkma; umutsuzluğa düşmeme.

Marifet: Arif olanların gönül sezgisi yolu ile elde ettiği duyular üstü bilgilere, Tanrısal sırlara ulaşma evresidir. Marifet kapısının on makamı: edepli olma; bencillik, kin garezden uzak durma; mahrem olan şeylerden kaçınma; sabır gösterme; utanma; cömert olma; ilim öğrenme; hoşgörü gösterme; özünü bilme; Arif olma.

Hakikat: Tarikata girmiş olanların, Hakk'ı görme, tanrısal âlemin içinde erime evresi. Hakikat kapısının on makamı: alçakgönüllü olma; kimsenin ayıbını görmeme; yapabileceği hiçbir iyiliği esirgememe; Tanrı'nın her yarattığını sevmek; tüm insanları bir görme; 'Birlik'e yönelme ve yönetme; gerçeği gizlememe; manayı bilme; Sır'ı

öğrenme; Tanrı'nın varlığına ulaşma.

Yan yatır ocağına bağlı Tahtacılar da yol kardeşliği basamakları olan Musahiplik - Aşinalık - Peşinalık - Çiğildaşlık, Dört kapı adı verilen Şeriat- Tarikat- Marifet- Hakikat basamakları ile özdeşleştirilerek pratik yaşamda işlevselleştirilmiştir. Bu anlayışta Musahiplik = Şeriat; Aşinalık = Tarikat; Peşinalık = Marifet; Çiğildaşlık¹⁵= Hakikat basamakları olarak kabul edilmekte ve bu dört aşamanın dört kapıyı yani şeriat, tarikat, marifet ve hakikati simgelediği ifade edilmektedir.

Musahip olmayan Aşına olamaz, Aşınası olmayan Peşına olamaz, Peşınası olmayan Çiğildaş olamaz. Bu basamaklar, akrabalık sınırlarını genişletip toplumsal yakınlaşmayı sağlamanın yanı sıra dayanışma ve vericilikte olgunlaşmayla insan-ı kâmil olma süreci olarak da değerlendirilmektedir.¹⁶

Kongurca köyünde ayrıca orta oyuna benzer ritüellerde Natır erkânında mürşitliğe¹⁷ ulaşmayı anıştırma ritüeli şu şekilde yapılır: İki erkek ortaya gelir. Biri yere oturur. Ayakta olana, “natır oğlum natır, beni üçlere götür” der. Oğlan, onu koltuklarından tutup ileri götürür. Oturan, bu kez yedilere götürmesini ister, aynı işlem tekrarlanır. Son olarak on ikilere götürmesini ister aynı işlemden sonra Dededen dualarını alırlar.

Mürşitliğe ulaşma basamaklarını simgeler. Üçler, Mürebbi; yediler, Rehber; on ikiler, Mürşit olma anlamına gelir.

4.2.1. Dört Kapının Nefeslerde Kodlama Örnekleri

1. Vücutum şehrinin seyran ederken
Gördüm dört köşede dört hanoturur
Dördün birbirine sırrını söyler
İçinde hükmeder sultan oturur	2. Köşenin birinde yola giderler
Köşenin birinde niyaz ederler
Köşenin birinde samah güderler
Köşenin birinde mihman oturur
3. Köşenin birinde Hind ile Yemen
Köşenin birinde o sahib-i zaman
Köşenin birinde Oniki imam
Köşenin birinde Kırklar oturur	4. Köşenin birinde kervanlar işler
Köşenin birinde arı gümüşler
Köşenin birinde Muhammed kışlar
Köşenin birinde Ali oturur
5. Şah Hataî'm bunu sır ile söyler
Anılmayanlar da temaşa eyler
Köşenin birinde ârifler, beyler
Köşenin birinde üstad oturur. (Hataî)
(Birdoğan, 1994: 329)	

Şeriat yolunu Muhammed açtı
Tarikat yolunu Şah Ali seçti
Bu meydandan nice erenler geçti
Turna'lar Ali'mi görmediniz mi (Pir Sultan Abdal)
(Avcı, 2012: 502)

Daha sonra Dede öğüt verir:

“Halinizle haldeş olun, yolunuzla yoldaş olun, çiğ lokma yemeyin, malı mala canı can katın, eline diline beline sadık olun, rıza babında bulunun, hoş geçinin, nefsinize uymayıp yolumuza uyun, Hakk’tan korkun, Mürşidiniz Hak bilin, cemiyete ölü girin, Küfrü aman-ı sayın” (Kaplan, 1998: 66)

Bu nasihat musahiplerin uymaları gereken On iki kuraldır. Arslan (2012: 37)’in da vurguladığı gibi, Aleviliğin ahlâk yasasıdır.

4.3. Eline -Diline - Beline (Edep)

El-dil ve bel sözcüklerinin ilk harflerinden türetilmiş olan edep kavramı, Alevi ve Bektaşî ahlâkının temelini oluşturur. Hizmetteki edep, hizmetin kendisinden daha değerlidir. Edep kapsamında üç şey önemlidir:

Eline sahip olma: hırsızlık yapmama, kan akıtmama anlamında, Alevi ve Bektaşî barışçılığının ve cana saygının bir simgesidir.

Diline sahip olma: yalan söylememe, sözle insanları birbirine düşürmeme, gıybette (dedikodu) bulunmama, fitne fesattan uzak durma, doğruyu söyleme anlamındadır.

Beline sahip olma: nefesine sahip olma, zina yapmama anlamında, gayrı meşru ilişkilerden uzak durma anlayışının bir simgesidir (Korkmaz, 1993: 111).

4.3.1. Nefes’de Kodlanması

Sofu bilir sofunun halinden Erenler
Görsem bahçesine dersem gülünden
Sofuya ölüm yok emme
Ya elinden ya belinden ya dilinden
(Ali Kaplan el yazma defteri: 7)

Şahına kimse eremez
Şahınkanberine kul olmayınca
Her kanberim diyen Kanber olamaz
Edeb ile erkân olmayınca
(Ali Kaplan el yazma defteri : 68)

Bektaşîlik kolay zannetme âşık
Tarihi nâzenin sırrı (lâ fetâ)
Eline beline diline doğru olmayan
Bektaşî taklittir cânâ
(Ali Kaplan el yazma defteri: 13)

4.4. Samah¹⁸

Cemlerde ibadetin bir parçası olarak samahlar büyük önem taşır. Alevi ve Bektaşîlerin dinsel danslarına verilen addır. Dünyevi bir dans olarak değil, bir ibadet şekli olarak kabul edilir. Tapınma biçimi olarak karşımıza çıkan inançsal bir uygulama olan samahların, hangi dönemde, hangi toplumda başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, kökeni ile ilgili ileri sürülen üç ana görüş vardır: 1. Orta Asya inançlarından gelir. 2. İslâm kaynaklıdır. 3. İlkçağ Anadolu dinleri kaynaklıdır (Onatça, 2007: 59). Anadolu Alevileri ve tahtacıların inançlarında ‘Kırklar Cem’i

mit'ine dayandırılmaktadır. Kongurca köyü Tahtacılarında 'Kırklar söylencesi/mit'i (Serçeşme¹⁹ söylencesi olarak da bilinir) şöyledir:

Cebrail, Hakk'ın çağrısı üzerine, Hz. Muhammed'e rehberlik ederek onunla miraç yolculuğuna çıkar. Önlerine bir aslan çıkar. Bir ses "Aslan senden bir nişan ister, yüzüğünü ona ver" der. Hz. Muhammed'de, hatem denilen kara mühürlü yüzüğünü Aslanın ağzına atar ve aslanın yol vermesi ile yoluna devam eder. Hak tecelli eder, Hakk'ın yüzünü görür. Hz. Muhammed, Miraç dönüşü Kırkların sohbet ettiği eve gidip kapıyı çalmış, kimsin sen diye sormuşlar. Ben benim diye yanıt veren Peygambere burada "Benlik" eyer yok git, yetmiş bin sene sonra gel diye üç kez çevirmişler. Allah Cebrail'e emir vermiş Peygambere bildir, Benlik davasını bırak, kulluğu kabul etsin. Emir ulaştırılmış, Peygamber kırklara varmış, kulunuz diye kapıyı çalınca Kırklar huzuruna varabilmiş. Sormuş: Sizler kimsiniz? Kırklarız diye cevap almış. Peygamber saymış bir kişinin eksik olduğunu görmüş, Selman'ın dışarıda olduğunu söylemişler. Peygamber; "siz birlikseniz, birinizin parmağına bir neşter vurulursa kırk damlanın bir tas içine akması gerek, birinin parmağına neşter vurun" demiş. Neşter vurmuşlar otuz dokuz damla kan akmış, Selman'ın kanı da damdan aynı tabağın içine damlamış. Peygamber, "birlikseniz Serçeşme'yi buraya akıtın gücünüzü göreyim" demiş. Kırklar duaya durmuşlar, duvardan şırl şırl sular akmaya başlamış. Bunun üzerine Peygamber, "gidin cennetten altın tabak içinde üzüm getirin" demiş. Tabak gelmiş, gelen tabak içinde tek üzüm tanesi varmış; Peygamber üzüm tanesini ezerek Serçeşme suyu ile karıştırıp kırk kişiyi mest etmiş ve samah dönmeye başlamışlar (KK-1, 1996)

4.4.1. Samahta Kırklar 'Mit'inin Kültürel Kodlamaları

Munis ol ey kardeş düşme inada
Safi gönlünü eriş miâda
Benliği terk edip eriş murada
Eren de erdiren de Alidir Ali

Münkirin askeri Şama çekildi
Mümin olanlara name yazıldı
Kırkların ceminde şerbet ezildi
Ezen de ezdirten de Alidir Ali

Muhammed Ali'dir kırkların başı
Onu bilmeyenin nice olur aşı
Şah Hatayım akıtır gözünden yaşı
Akıtır akıtran da Ali'dir
(Ali Kaplan el yazma defteri: 25)

Ol üzüm danesin getirdi Selman
Kırklar demi ol dem etti galeyen
Muhammed onlarla birlikte ey can
Hu Allah söyledi İrfan hu deyu

Kırklar dahi içti cümle mest oldu
Şah-ı Merdan cümlesinden üst oldu
Nezar post bağlayıp kemerbest oldu
Semaa girdiler hemen hu deyu

Kırkların birine neşter vuruldu
Aktı kan cümleden ispat olundu
Hak anda mevcuttu mevcut bilindi
Hu Allah çağırdı Sultan Hu deyu
(Ali Kaplan el yazma defteri: 71)

Aleviler, Kırklar Cem’inde Hz. Fatma’da olduğu için, kadınsız cem yapmazlar. Cemlerde içilen “dolu”, Kırkların içtiği üzüm suyunu simgeler. Okunan nefes’ler, Ali’nin mürşit, Peygamber’in rehber olmasına övgüdür. Dervişlerin bellerine kemer, muhiplerin tıg bent bağlamaları, o gece Peygamber’in başından düşen kırk parça edilmiş sarığının, Kırklar tarafından bellerine bağlanmış olmasının simgesidir (KK-1, 1996; Erseven, 1996:110)

Kurban kesildikten sonra nefes, samah erkânları yapıldıktan sonra Kongurca ve Türkali köylerinde Orta Oyuna benzer ritüeller yapılmaktadır. Ritüellerin birisi Kırklar meclisini simgeler. Ritüel uygulaması: Altı erkek altı kadın alaca (bir kadın bir erkek) olarak daire biçiminde diz çökerler. Her biri sırayla, bir üzüm tanesini “Erenler hû ben bağ dikiyom” diyerek yere koyar ve hemen yanındaki üzüm tanesini onun koyduğu yerden “Erenler hû ben bağ bozdum” diyerek ağzı ile alır. Böylelikle bir üzüm tanesini Kırklar meclisindeki gibi paylaşmış olurlar.

Kongurca köyü Tahtacılarında yapılan samahlar karşılıklı bir duruşla oynanır²⁰ /dönülür. İki bölümlüdür. “Ağırlama” ve “Yeldirme”. Yeldirme bölümünde karşılıklı dönülerek yapılan yer değiştirmeler üçüncü bölüm olarak değerlendirilebilir. Hz. Peygamberin miraca çıkışını simgeler. Ağırlama bölümü (Bihana billah) Mekke ile Mescidil-Aksağ (cami) arasındaki yolculuk; Yürüyüş bölümü (Seyrallah) Mescidil-Aksağ ile sidretü-l münteha²¹ arasındaki yolculuk, Allaha çıkış yolu; Pervaz (uçmak) bölümü (Fenafillah)²² Hz. Muhammed’in Allah ile bulunduğu makam (KK-1, 1996).²³

KK-1, (1996). “Bedensel” anlatımda kolların Cebrail’in ve Turna kuşunun uçuşunu ve aynı zamanda günahlardan arınmayı simgelediğini ifade etmiştir

Yanyatır Ocağına bağlı tahtacılarda samah pratikleri, “içeri” ve “dışarı” olmak üzere ayrılır. “İçeri” samahı “dualı” ve “ıkrar”lı kişilerce; musahiplik, aşinalık, peşinalık, çığıldaşlık, ıkrar ve Dârdan indirme cemlerinde oynanır/dönülür. “Dışarı” samahı ise gençlerin öğretiyi tanınması, öğrenmesi için “muhabbet Cem’lerinde’duasız”ve “ıkrar”sız kişilerce oynanır/dönülür. Bu samahlara duasız olduğu için “yoz samah” denir. Samah pratiğini, ritüelini yapan gençler, bunun bir ibadet, bir anlamda namaz anlamı taşıdığının bilincindedirler (KK-7, 2020).

Samah metinleri, Alevi öğretisine ilişkin kodlamalar, On iki imamı, Ehlibeyt, dost, “aslan” “turna” sembolizmini içermektedir.

4.4.1.1. Alevi Öğretisine İlişkin Kodlamalar

Varıp kötüye nöker olma
Çerhine değer de dolunu döker
Çerhine değer de dolunu döker
Bir kötüde namus ar olmayınca
(Ali Kaplan el yazma defteri: 23)

Şu karşı karlı dağı gördün mü
Rüzgarın bulmuş eriyip gider
Akan sularından ibret aldın mı
Yüzünü yerlere sürüyüp gider
(Ali Kaplan el yazma defteri: 61)

Doğru gidelim Muhammed Ali'nin yoluna
Ne küfür söyler gelirsin siline siline
Herkes tembih versin kendi diline
Bize tembih böyle güzel Pirimden
(Ali Kaplan el yazma: 7)

Bir hünerin varsa yerini devşir
Söz söyleyeceksen kalbinde pişir
Ululanmak bir Mevla'ya yaraşır
Nasihatim dinle sakın gururdan
(Ali Kaplan el yazma defteri: 58)

İyi insan olma, kibirli olmama, kötü söz söylememe, söz söylerken akıl süzgecinden geçirme; mütevazı olma ve nasihatleri dikkate alma gibi ahlâk ilkesine (edep) ilişkin kodlamalar yer almaktadır.

4.5. Miraç

Miraç Hz. Muhammed'in Allah'la buluşmak için çıktığı yolculuktur. Dönüşte Kırklar Meclisine gider. Bu yolculuk miraçlamada anlatılır. "Sözsel açıdan birbirine benzeyen, ancak yörelere göre farklı ezgilerle islenen miraçlama, son kıtasında genellikle Hatayı mahlasının geçtiği ve samahtan hemen önce seslendirilen bir türdür"(Dönmez, 2008: 75)

4.5.1. Kodlama

Geldi Cebrail duyurdu: Hak Muhammed Mustafa
Hak seni Miraç'a okur davete kadir Hüda

Ol dem Cebrail el tutu Muhammed bel bağladı
İki gönül bir oluben yürüdüler dergâha

Vardı dergâh kapısına gördü aslan yatar Hak seni
Aslan anda hamle kıldı başta koptu bir figân

Buyurdu sır-ı kâinat korkma habibim dedi
Hatemin ağzına verdi aslan ister nişane

Hatemi ağzına verdi aslan ol dem oldu sakın
Muhammed'e yol veruben aslan gitti nihane

Şah Hataîyim vakıf oldum ben bu sırrı söyledim
Hak sözün inandıramadım özü çürük ervaha²⁴

4.6. Kerbelâ Olayı

Hz. Muhammed'in kızı Fatma'yla Halife Ali'nin oğlu Hüseyin, 6 aylık bebeği ve beraberindeki yarenlerinin, açlık ve susuzluk içindeyken Kerbelâ'da Yezit tarafından şehit edilmesi çok önemlidir ve cemlerde, deyişlerde, hatırlama-hatırlatma ve anıştırma unsurlarına yer verilmektedir. Bu İslâm tarihi açısından da inanç ayrılıklarını keskinleştirdiği için dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Hz. Ali'yi imam olarak kabul edenlere (Şia-Şii), genel anlamda Alevi adı verilmiş ve Sünnilikten ayrılan mezheplerin büyük bir kısmını kapsamıştır (Dursun, 2017: 29).

Kerbelânın yazıları şehit düştü gazileri
Fatma Ana kuzuları ah Hüseyin vah Hüseyin
İmam Hüseyin atundan düştü atı Medine'ye kaçtı
Cebrail bu işe şaşı ah Hüseyin vah Hüseyin
(Ali Kaplan el yazma defteri: 125)

Kongurca köyü tahtacılarında Orta Oyun benzeri ritüelde şu şekilde anıştırma yapılmaktadır:

Kelle erkânı olarak adlandırılır. Kerbelâ'da susuz bırakılarak öldürülen İmam Hüseyin'e ağıt için yapılan erkândır. Ritüel şöyledir:

Bir erkek bir kadının boynuna bir tülbent bağlar ve içeriye şu nefesi okuyarak getirir.

Anası onu vermiş hocaya
Okuya okuya çıkmış hocaya
Bin bir kelle istediler geceye
Kellesi tabakta dönen Hüseyin

Kerbelâ çölündeydi onun odası
Yemen ardından gelirdi onun gıdası
Dar boylarına nazar eyledi dedesi
Dedesinden imdat bekler İmam Hüseyin

Kerbelâ çölündedir onun çırağı
Yedi münkir vurdu kırdı bardağı
Yalmanı yalmanı gelirdi ördeği
Kerbelâ çölünde susuz kalan Hüseyin

Yürü bre koç beyim kollarım bağı
Yürü bre koç beyim kollarım bağı
Dedesi Muhammed Ali'nin oğlu
Dedesinden imdat bekleyen İmam Hüseyin
(KK-3, 1996)

4.7. Tevhit

Tevhit, “tek ve bir olmak” anlamındaki vahd (vahdet, vühûd) kökünden türemiştir. “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” demektir (TDV. İslâm Ansiklopedisi. Tevhid maddesi).

Cemde yer alan müzikal türlerden biri olarak ‘tevhit’, anlamı gereği ‘birleme’ olarak da anılır. Alevi ve Bektaşî inancına göre; İnsan, Allahın bir suretidir. Tevhit Allah'ın birliği anlamına geldiğine göre ‘La ilahe illallah: Tanrı birdir’ söylemi de bunu ifade eder. Cemde okunan tevhidin en önemli özelliği, Tanrının birliğini vurgulayan ‘La ilahe illallah’ ya da ‘Allah Allah’ sözleridir. Ritmik bir yapıya sahip oldukları için tevhitler samah olarak da dönülürler.

4.7.1.1. Kodlama

Ali ismi dört kitapta okunur
La ilahe illallah yazılı
Bir ismi de Azrail'den sakınır
La ilahe illallah yazılı
(Ali Kaplan el yazma defteri: 74)

İmam Hasan bahçede gül açıldı
Hüseyin de tazelandı seçildi
Hüseyin de tazelandı seçildi
La ilahe illallah yazılı
(Yetişen, 2008: 194)

Ayrıca bazı tevhitler sözel yapı olarak içinde On iki İmamların isimlerini de barındırırlar. Bu tevhitler aynı zamanda düvaz imam olarak da tanımlanırlar.

4.7.1.2. Kodlama

Zeynel yaralandı akıyor kanı
Bakırın kazanda yıkandı donu
İmam Cafer elindedir erkânı
Lâ ilâhe illallah yazılı

Musa'yı Kâzım Rıza'nın destine
Yüz sürelim Muhammed'in postuna
Cebrail'in kanadının üstüne
Lâ ilâhe illallah yazılı

On iki imamda saçı Leyla var
 Bunca aşıkların sende meyli var
 Mehdimin boynunda bir hamaylı var
 Lâ ilâhe illallah yazılı
 (Ali Kaplan el yazma defteri : 74)

4.8. On İki İmamlar

Alevilik öğretisinde, On İki İmamlar, inanç ve itikat anlamında velayet makamının temsilcileridir ve her tür kirden arınmış olarak masumlar olarak kabul edilir.

Cemlerde okunan düvazlarda On İki İmamlara sevgi, bağlılık yer alır. On İki İmamların vecizelerine yer verilir, onlara yönelik bilincin, duyarlılığın daim olması sağlanır. Kongurca ve Türkali köyü tahtacılarında cem bitiminde okunan ‘Bağlantı nefesi’ adı verilen düvaz, On iki imamlara anıştırma içermektedir.

4.8.1. Dövazda Kültürel Kodlama

Gelin ey erenler yola gidelim
 Ululardan uludur yol Allah Allah
 Hak Muhammed Ali’yi niyaz edelim
 Gerçeklerin demine hü Allah Allah

Dedem Hasan Hüseyin’dir imamlar Şâhı
 Zeynel Abidin de imamlar mahı
 Muhammed Bakır da cemalin Şahı
 Balkıya balkıya nur Allah Allah

Mezhebimiz İmam Cafer-i Sadık
 Şahin Musaî Kâzım Rıza’dır yareme habip
 Ona nazar kıldı Muhammed habip
 Derdimin dermanındır nur Allah Allah

Şah Taki Naki’dır bu yolu açan
 Hasan nülAskeri’dır müşküller seçen
 Muhammed Mehdi’den bir dolu içen
 Derdimin dermanındır nur Allah Allah

Orta Oyuna benzeyen İmamlar Erkânı adı verilen ritüelde de on iki imama saygı şöyle anıştırılmaktadır:

Altı erkek altı bacı yarım daire şeklinde Dede’nin karşısına otururlar. Ellerini iki dizlerine vurarak:

Allah Allahİllallah İmam Ali’ye eyvallah
 Allah Allah İllallah İmam Hasan’a eyvallah
 Allah Allah İllallah İmam Hüseyin’e eyvallah
 Allah Allah İllallah İmam Zeynel’e eyvallah
 Allah Allah İllallah İmam Bakır’a eyvallah
 Allah Allah İllallah İmam Cafer-i Sadık’a eyvallah
 Allah Allahİllallah İmamMusaî Kâzım’a eyvallah
 Allah Allahİllallah İmam Rıza’ya eyvallah
 Allah Allah İllallah İmam Muhammed Taki’ye eyvallah
 Allah Allah İllallah İmam Ali’y-ülNaki’ye eyvallah
 Allah Allah İllallah İmam Hasan-ül Asker’e eyvallah
 Allah Allah İllallah İmam Muhammed Mehdi’ye eyvallah

diyerek erkânı bitirip Dede’den dualarını alırlar.

4.9. Hz. Ali'nin Alevilikteki Kültürel Kodlamaları

4.9.1. Hz. Ali'nin Tanrısallaştırılması

Hz. Muhammed'in (s.a.v.)yeğeni, damadı, Müslümanlığı kabul eden ikinci kişi olan Hz. Ali (r.a), Aleviliğin merkezi konumunda bulunan, inançlarının temelinde var olan ulu, mitolojik-tarihsel bir kişidir (Dursun, 2017: 68). Her Cem evinde Hz. Ali'nin resmi yer almaktadır. “ Hz. Ali'ye insanî özelliklerinin yanında ilahi bir tabiat da atfedildiği, onun kozmik âlemin ezeli bir aktörü, Nur-u Muhammedi'nin ortağı, dolayısıyla varlığın sebebi ve ilk yaratılan ya da Tanrı'dan ilk tezahür/tecelli eden varlık olarak nitelendiği görülür”(Ay, 2015: 7).

Sarıkaya (2007: 9-10) bazı araştırmacılar tarafından vahdet-i vücud anlayışının yanlış yorumlandığına değinerek, Sunar'ın yaptığı, Hilmi Dede Baba'nın şiirinin tahliline yer vererek açıklık getirmeye çalışmıştır.

Hilmi Dede Baba'dan;

Âyine tuttum yüzüm
Ali göründü gözüme
Nazar kıldım özüme
Ali göründü gözüme

Ali tayyib Ali tâhir
Ali bâtin Ali zâhir
Ali bâtin Ali zâhir
Ali göründü gözüme

Ali candır, Ali canan
Ali dindir, Ali iyman
Ali Rahim, Ali Rahman
Ali Rahim, Ali Rahman

Hilmîgedâye bir kemter
Görür gözüm dilim söyler
Her nereye kılsam nazar
Ali göründü gözüme

Sunar'ın tahlili: “Bektaşilikte Allah-Muhammed-Ali bir nurdur. Fakat bu Muhammed ve Ali'nin Allah olması anlamına gelmez. Bunlar isimler ve suretlerdir, sadece lafza aittirlerdir. Aşık ve ma'suk hep O'dur. Halkın Hakk'a ayna olması kendini görme kabilindedir, yoksa her görünen Hakk'dır” şeklindedir. N. Birdoğan, alevî tasavvufuna göre insanın, nefsinin terbiye ederek, yüceliğe ulaştığı zaman aynaya baktığında Hz. Ali'yi, dolayısıyla Tanrı'yı gördüğünü söyleyerek, Sunar'ın suret yorumlamasına benzer bir açıklama yapmaktadır (Birdoğan, 1994: 305). Hz. Ali'nin yüzü ile Tanrı'nın mutlak varlığı arasında bir ilişki kurulduğu da anlaşılabilir (Güray, 2012: 194). Vahdet-i vücud ve vahdet-i mevcut anlayışının harmanlanmış şekli olarak Tanrı'nın Ali'de tecelli ettiğine inanılır. Aleviler Hz. Ali'ye yükledikleri kutsiyet ve olağanüstü misyonlarla kültürlerinde yüzyıllarca yaşatmışlardır (Dursun, 2017: 68) Bu, sözlü geleneğe aktarılan anlatılarda ve şiirlerde görülmektedir:

“Muhabbet çerağnyakan Ali'dir
Âşığım didâre pervane gibi
Cümle vücûdiçre bakan Ali'dir
Âşığım didâre pervane gibi²⁵

Hz. Ali hem çerağ'ı uyandıran gücü hem de çevresinde pervane dönülen yüzü

(didarı) betimlemektedir (Güray, 2012: 194).

Alevilik inancında Turna, Aslan, Zülfikar, Düldül, Deve Hz. Ali ile mistik anlamda ilişkilendirilmiştir.

İnanca göre “Turna”nın sesinin Hz. Ali’nin sesi olması; Hz. Ali’nin aslan donuna girmesi ve aslan’ın gücünün kudretinin Hz. Ali’de görünmesi; Hz. Ali’nin kendi cenazesini “deve” ile kendisi alıp, götürmesi;²⁶ Hz. Muhammed Kırklar Meclisine girdiğinde Hz. Ali’yi ve Hz. Ali’nin parmağında aslanın ağzına attığı yüzüğü görerek, aslanın Hz. Ali olduğunu anlaması (Dursun, 2017: 104).

4.9.1.1. Kodlamalar

Turnaya vermiş sesini
İmamlar çeker yasını
Yine kendi devesini
Yiden Mürtaza Âli’dir
(Ali Kaplan el yazma: 16)

Aslan olup yol üstüne oturan
Selman idi ona nergis getiren
Kendi cenazesin kendi götüren
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir
(Ali Kaplan el yazma defteri: 106)

Muhammed Mirac’a vardığı gece
Kapıda gördüğü Arslan, Ali’dir
Çıkardı yüzüğün, verdi nişane
Hakikat gördü ki Süphan Ali’dir
(Erseven, 1996: 101)

Hz. Ali’nin adaletin, yiğitliğin, hakkaniyetin temsilcisi olan kılıcına “Zülfikar”²⁷ adı verilmiştir. Ucu çatalı olan bu kılıç Hz. Ali ile özdeşleşip, Alevilik öğretisinde kutlu yerini alarak Alevi kimliğinin sembolü olmuştur. Zülfikar’ın iki çatal ucundan birisi “ilim”i, diğer “iman”ı, kılıcın kabzası da “Adalet”i temsil etmektedir. Gerek Fars edebiyatında, gerekse divan ve halk edebiyatında Hz. Ali ile birlikte Zülfikar’ı öven şiihlere “*Zülfikârname*” adı verilmektedir. Hz. Ali’yi, Zülfikarsız ve atı Düldül²⁸ söz düşünmek mümkün değildir (İvgin, 2015: 74)

Yetiş aman Cafer al elden bizi
Her dem arzumendiz isteriz sizi
Zülfükârı attı tutu denizi
Necef deryasını kurutan medet
Necef deryasını kurutan medet

Huda kân emrinde, kaf ile nun da
Bunu bilmek gerek çarh-ı gerdünde
Bunu bilmek gerek çarh-ı gerdünde
Cesareti Murtaza’ya verdiler
(Atalay, 1991: 139)

5. Sonuç

Çalışmanın sonucunda, Aleviliğin olmazsa olmazı olan Cem Ritüellerinin başlama öncesinden bitişine kadar, Alevilik öğretisi ve inanç sisteminin, ritüeller ve kodlamalarla donatılmış sembolik anlam dünyası olduğu görülmüştür. Cem ritüellerinde, sembolik anlam dünyasını ifade unsurları olan, ‘nefes’ler, müzik eşliğinde bedensel hareket olan samahlar ve orta oyuna benzer ritüeller, tekrarlama ve anırtırma yaparak bireylerde ‘Birlik’ ve ‘biz’ olgusunu yaratacak kültürel bellek

oluşturmak üzere kodlanmıştır. Bu kültürel kodlamalar şöyle başklandırılabilir:

Cem ritüelin gerçekleştirilmesinde hizmet veren kişilerin görevi ve önemi; aydınlanmayı da simgeleyen Delil’in/Cerağ’ınAlevilikte yeri ve anlamı; hem Cem’in başında hem de bitişinde, Alevilik inanç ve itikadında velayet makamının temsilcileri ve arınmış masumlar olarak kabul edilen On iki imamlara saygı ve sevgi; hakikate erme ritüeli olan o Cem’in anısına tığlanan kurban; musahiplik-aşinalık-peşinalık-çığildaşlık sosyal organizasyonu kurumlarını yaşam pratiklerine de yerleştirilen dayanışma; ‘birlik’ olma, insan-ı kâmil olma; insan-ı kâmil olma gereklerinden Alevilik öğretisinin temelinde yer alan dört kapı-kırk makamda olgunlaşma, hakikate ulaşma; ahlâk yasası olarak değerlendirilen, eline- diline – beline sahip olma(edep); yola girmek için cemaat huzurunda verilen sözün(ikrar) önemi; dardan indirme ile anıştırılan kul hakkının önemi; yolun ilke ve gereklerini yerine getirmenin aynı zamanda yolun devamlılığını sağlamak için gerekliliği; Miraç yolunu ve günahlardan arınmayı simgeleyen müzik eşliğinde bedensel hareketlerle eşlik eden sözlerde iyi ve ahlâklı insan olma; İslâm tarihi açısından da önem arz eden inanç ayrılıklarını keskinleştiren Kerbelâ Olayı; Vahdet-i Vücut- Vahdet-i Mevcut anlayışına göre insanın Allah’ın bir sureti olması; Velayet makamının temsilcilerin başı, Velilerin Şahı olan, Alevilerin, Hz. Ali’nin yüceleğini vurgulayan, olağanüstü güçler atfedilen ‘mit’lerin kodlanması. Bu başlıklar altındaki kültürel kodlamaların 9-10 saatlik süre içinde gerçekleştirildiği düşünüldüğünde cem ritüellerinin kültürel kimlik oluşturmada önemli bir rol üstlendiği aşikârdır.

Bu çalışmada, kültürel bellekte varolan kültürel kimliğin yine kültürel bellek oluşturma için aktarımı sırasında kullanılan en yaygın ve etkili yöntemlerin “ritüel” ve “müzik” olduğu sonucuna varılmıştır. Ritüellerin Tahtacılar da uygulama farklılık gösteren biçimleri “yol bir süre bin bir” deyişini vurgulayıcı niteliktedir.

Sonnotlar

¹Bireysel ve ortak kimlik arasında paradoksal bir ilişki vardır. Grubun ‘biz’ kimliği, ‘ben’ kimliğinden önce gelir.

‘Biz’ kimliğini de grubun bireyleri kurar. Bireysel bilincin ürünüdür. “bireyleşme ve sosyalizasyon süreçleri, kültürel olarak belirlenmiş kulvarlarda giderler. Kimliğin bu iki yönü de, belli bir kültür ve dönemin dili, kavramlar dünyası, değerleri ve normları tarafından özel olarak belirlenen ve onlardan etkilenen bilinç sorunudur (ayrıntı için bkz. Assmann 2015: 141).

² Raglan, eski çağlardan bu yana mit açıklama teorilerini listelemiştir. Bunlar: 1. Mit derleyicilerinin açıklamalarına dayalı “Mythographicinterpretations”; 2. Farklı türdeki felsefi eleştirileri içeren “PhilosophicalCriticisim”; 3. Bilim öncesi açıklama (Thales, Anaximader); 4. Doğa olaylara dayanan mecazi açıklama (“Apollo” ateş, Poseidon” su, “Artemis” ay, “Hera” atmosfer); 5. Dinsel niteliklere dayanan açıklamalar; 6. Etimolojiye, köken bilime ait açıklamalar; 7. Tarihi açıklama; 8. Söylenceleri tarihi olaylara dayandıran “Euhemeristic” açıklama; 9. Toplumsal açıklama; 10. Psikolojik açıklama. Modern mit teorilerinin listesi: 1. Düşünülebilen kategorilerin dayanağı olarak mit; 2. Sembolik ifade şekli olarak mit; 3. Bilinçaltının tasarımı olarak mit; 4. İnsanın hayata uyum sağlamasında tamamlayıcı faktör olarak mit; 5. Davranış patenti olarak mit; 6. Sosyal kurumların yasallaştırılması olarak mit; 7. Sosyal ilişkiler kurucusu olarak mit; 8. Sosyal yapının kültür aynası olarak mit; 9. Tarihi

durumun sonucu olarak mit; 10. Dini iletişim olarak mit; 11. Dini tür olarak mit; Toplumsal yapı için ortam olarak mit. Teorilerin açıklaması için bkz. Raglan, 2005: 250-255

³ Cem ritüelleri, 1990'ların başlarına kadar Aleviler inançlarını başkalarına açıklamaktan kaçındıkları için gizli olarak yapılırdı ve Alevi olmayanların ritüellerine girmesine izin verilmezdi. 1990'ların ortalarına gelindiğinde, Aleviler ritüellerini kentlerdeki 'Cem Evleri'nde ve diasporadaki kültür merkezlerinde kamuya açık olarak düzenlemeye başladı. (Erol, 2010: 52) Ancak, günümüzde hala kapalı toplum özelliğini koruyarak, kendi toplulukları dışındaki kişileri cemlerine almayan Alevi toplulukları da vardır.

⁴ "Bazı kişiler Aleviliği İslam'ın heteredoks bir bölümü veya İslam, Hristiyanlık, Maniheizm, Şamanizm ve 20. yüzyılın Hümanizminin en iyi elemanlarının karışımı olarak görürken, bazıları da Aleviliği Türk Anadolu İslam'ının en önemli antantik görüntüsü ve gerçek bir yorumu olarak tanımlar. Esas olarak 'Alevi', inançları ve ritüel pratikleri birbirinden farklılıklar taşıyan, birçok farklı heteredoks topluluğu altında toplanan bir şemsiyedir. Bu yüzden hem içerden hem de dışardan perspektifler, Aleviliğin İslam içinde bir gelenek olarak heteredoks ya da sinkretik özelliğini vurgulamaktadır" (Erol 2009:165). Erol (2010: 49)'a göre Alevilik dinsel bir mezhep değil; insanı üstün değer olarak kabul eden bir kültür, bir öğretisi, bir yaşam tarzı ve sosyal bir gerçekliktir Toronto Alevi Haftası etkinliklerinde (28 Mart 2017) Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu (AABK) Başkanı Turgut Öker'de aynı görüşü desteklemektedir. Aleviliğin; demokrasi, hümanistik ülküler ve modern yaşamda ayakta kalmaya çalışan tüm insanlar için bir 'yol' olduğunu vurgular.

⁵ Delil: çitlenbik ağacı ya da bakırdan yapılır. Bu kabın içine zeytinyağı bez ve tuzla yakılan aydınlanma aracıdır. Bazı bölgelerde kabın içinde Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi temsil eden üç adet mum yakılır.

⁶ Uygulama farklılıkları görülebilmektedir. İbrikçi (Elsuyu, Sakkacı) ile (Saki, Şemsi, Dolucu) ayrı görevlendiren cemlere rastlanmıştır (Kaplan, 1998: 54)

⁷ Bölgelere göre farklılık Pervane ve kapıcı hizmetinde de görülür (Kaplan, 1998: 54).

⁸ Yanyatır Ocağına bağlı Tahtacılar da Samah (tahtacılar da samah adlandırması budur) dönmekle görevli kimse yoktur. Samahı hizmetliler ve canlar dönerler. Pervane 8.maddede belirtilen hizmeti yürütür.

⁹ Cem ibadetindeki tezekkârın bir diğer adı ibrikçidir.

¹⁰ Niyazcı'nın bir diğer adı lokmacıdır. Cemde kurbancıya yardım eder. Lokma dağıtmalarda, lokma alamayanlara ve izinsiz lokma yiyenlere dikkat eder. Eşit lokma dağıtmaya özen gösterir.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. (Yalçınkaya, 1996: 67-73; Bozkurt, 1990; Melikoff, 1994; Kaygusuz, 1991:27; Türkdoğan, 1995: 490; Kaplan, 1998: 65-67)

¹² Musahiplik, Hz. Muhammed'in Miraç dönüşünde "Kırklar Cem"ine katılması ve Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin musahip olması rivayet edilir (Kaygusuz, 1991: 22). Musahiplik kimliği kazanan talipler, kültürel bellekte yer alan Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin musahip olması gibi daha büyük bir şeye bağlanmış olurlar.

¹³ Sevgilinin, âşıkını arayan gül renkli çehresi. Lale ile Allah'ın ebced hesabıyla sayı değeri 66 ettiğinden Lale, Allah'ı ve onun birliğini ve güzelliğini simgeler. Bazen Allah kelimesi Lale gibi yazılır" (Uludağ 1991: 304).

¹⁴ Sekahum Hamri: Dehr (insan)suresinin 21. ayetine işaretir. Anlamı, "Tanrı, oradakilere tertemiz içkiler içirecektir." (Dedekargınoğlu, 2018: 340)

¹⁵ Veli Asan (Dede)1995,Cem dergisi 5 sayıdaki makaleden alıntı " Çiğildas kendisine muhtaç olduğu zaman, yol arkadaşına sürekli veren kişidir. O kadar olgunluğa ulaşmıştır ki, "ölmeden ölümlü", "tüm dünya nimetlerinden arınmış", "Tanrı ile bütünleşmiş" kişidir. Çiğildas olabilenlerin yaşamında, kötülük değil, iyilik vardır. Çirkinlik değil, güzellik vardır. Eğrilik değil, doğruluk vardır. Kısaca ulu kişilerdir bunlar" Erişim tarihi:19.05.2020 <http://kanalkultur.blogspot.com/2013/11/veli-asan-asina-pesine-cigildas.html>

¹⁶ Kongurca köyü Sazandar A. Kaplan; Türkali köyü Sazandar M.Ali. Kaya ve Delilci A.Nazmi

Çiçek. (Kaplan,1998: 67, 222-224); Çıblak, 2019: 74 “Musahiplik, aşinalık, peşinelik ve çığıldaşlıkla ilgili olarak Tahtacılar Arasında Hz.Ali’nin musahibinin Hz. Muhammed; aşinasının Veysel Karanî, peşinesinin Salman-ı Fârisî, çığıldaşının ise hiçbir kötülüğü bulunmayan, aksine insanlara her yönüyle faydalı olan toprak olduğu inancı da bulunmaktadır. Toprakla çığıldaş olmak, toprakla bir hale gelerek ölmeden önce ölme, benliği toprağa gömme anlamına gelmektedir (Er,1998: 43-44)”.

¹⁷ Mürşit: Müritlerine kurtuluş yolunu ve tanrısal sırların çözümünü gösteren, dervişleri yöneten ve yönlendiren, sözü yasa niteliği taşıyan üstün aşamadaki ulu kişi (Korkmaz,1993:259).

¹⁸ Kongurca köyünde “samah” olarak kullanılmaktadır

¹⁹ Serçeşme: Başpırlık. Feyz alınacak zat. Alevilikte en üst makam olarak anılandırılır.

²⁰ Tahtacılar (Kongurca)samah oynamak olarak ifade edilir. Oynamak ifadesi, içinde inançsallığı da barındırır. Benzer yaklaşım İzmir tahtacılar da görülmektedir: “[...]kendi aidiyetlerini ve farklılıklarını vurgulamak amacıyla ‘samah dönmek’ yerine ‘samah oynamak’ ifadesini kullanırlar”(Akdeniz, 2011: 67).

²¹ Sidretü-l münteha: “Hz. Peygamber’in Miraç gecesi ilahi sırlara mazhar olduğu ağaç veya makam”(TDV.İslâm Ansiklopedisi <https://islamansiklopedisi.org.tr/sidretul-munteha>. Erişim tarihi: 09.05.2020)

²² Alanda oynanan samahta buna karşılık gelen bölüm dönüşlerdir.

²³ Ayrıca bkz. (Kaya, 1993: 346-347) Haydar Kaya. Alevi Bektaşî erkânı Evradı ve Edebiyatı, İstanbul, Engin Matbaası (Şahsi Yayın).

²⁴ Nefesin tamamı için bkz. (Coşkun, 2014: 231-233)

²⁵ Sefil Abdal’a ait olan “Dem Geldi Samahı”nın ağırlama kısmıdır(Güray, 2012: 194).

²⁶ KK-1, 1996; Mitler için bkz. (Dursun, 2017: 68-75; Dönmez, 2008: 76-77)

²⁷ “[...]bu kılıç Munebbih bin Haccâc ya da As bin Munebbih’in adlı bir kâfirin kılıcıdır. Hz. Muhammed bu kılıcı Bedir Savaşı’nda (13 Mart 624 Mîladi-17 Ramazan 2 Hicri) ganimet olarak almıştır. Aslında kılıcın asıl adı: “Zülfikar’dır. Bu bileşik kelimedeki “fekâr” kelimesi; “omurga, bel kemiği” anlamına gelmektedir. “Zül” ise “sahip olan” demektir. Zülfikar, bileşik kelimesi “Omurga gibi olan bu nesnenin sahibi” anlamına gelir. Bu kelime literatürlere Zülfikar olarak geçmiştir ve öyle kullanılmaktadır. Kılıcın üzerinde kanın akmasını sağlayan kanalcıklar olduğu için “yivli” anlamında Zülfikar dendiği de ifade edilir[...]Peygamberin vasiyeti üzerine, onun ölümünden sonra Zülfikar Hz. Ali tarafından kınma sokuldu ve bir daha bu kılıçla savaşmadı (İvgin, 2015:73)

²⁸ Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye armağan ettiği kır donlu at. Hızlı ve çevik yürümesinden dolayı ‘kirpi’ anlamına gelen ‘düldül’ adı verilmiştir (Karaoğlan, 2015: 52)

Kaynakça

- Akdeniz, Serap. (2011). “Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Akın, Bülent. (2018). “Kültürel Bellek ve Müzik” *Eurasian Journal of Music and Dance* 13, 101-117.
- Akın, Erol. (2018). “Kültürel Belleğin Aktarılmasında Sosyal Organizasyon ve Kontrol Mekanizması arasındaki İlişki: Musahiplik Kurumu Örneği” *Alevilik Bektaşîlik Araştırma Dergisi* 18, 295-318.
- Arslan, Çiğdem. (2012). “Ahlak Felsefesi Açısından Musahiplik”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Assmann, Jan. (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Atalay, Besim. (1991). *Bektaşılık ve Edebiyatı*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Avcı, Ali Haydar. (2012). *Osmanlı Gizli Tarihinde Pir Sultan Abdal ve Bütün Şiirleri*. Ankara: Barış Kitap.
- Ay, Resul. (2015). “Erken Dönem Anadolu Sufiliği ve Halk İslam’ında Hulûlcü Yaklaşımlar ve Hulûl Anlayışının Farklı Tezahürleri”. *Bilig* 72, 1-24
- Birdoğan, Nejat. (1994). *Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevilik*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Bozkurt, Fuat. (1990). *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. İstanbul: Yön Yayınları.
- Çıblak Coşkun, Nilgün. (2014). *Alevi Cemlerinde Nefesler*. İstanbul: Otorite yayınları.
- . (2019). “Tahtacı Yol Ve Erkânında Dört Kapılı Ahiret Kardeşliği”. Uluslararası Geçmişten Geleceğe Alevilik Sempozyumu, Ankara.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin. (2018). “Alevilerde Dâr’dan İndirme Cemi (Dâr Erkânı) “Dede Garkın Süreği Örneği”. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşılık Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara*.
- Dönmez, Banu Mustan. (2008). “Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Limontepe Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Dursun, Çetin. (2017) “Kul Himmet Şiirlerinde Mitik Unsurlar”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Eliade, Mircea. (1993). *Mitlerin Özellikleri*, İstanbul: Simavi Yayınları.
- Er, Piri (1998). *Geleneksel Anadolu Aleviliği*. Ankara: Ervak Yayınları.
- . (2009). “Marketing the Alevi Musical Revival”, *Muslim Societies in the Age of Mass Consumption*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 165-185.
- Erol, A. (2010). “Alevi Kimliğini Diasporada Müzakere Etmek: Toronto Alevi Göçmenlerinin İfade Kültür Pratikleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi* 56, 39-60
- Erseven, İlhan Cem. (1996). *Alevilerde Semah*. Ankara: Ürün yayınları.
- Gün Duru, Elvan ve Köse, Seval. (2016). “Müziksel Ezber Üzerine Nitel Bir Çalışma”. *The Journal of Academic Social Sciences Studies* 43, 121-131
- Güray, Cenk. (2012). “Vahdet-i Vücuttan Vahdet-i Mevcut’a Anadolu’da İslam Dönemi Sonrasındaki Tanrı Algısının Semah ve Sema Kavramları Aracılığıyla İncelenmesi”. *Folklor Edebiyat* 71, 185-201
- İlhan, M.Emir. (2015). “Gelenek Ve Hatırlama: Belleğin Kültürel Olarak Yeniden İnşası Üzerine Bir Tartışma”. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkishor Turkic* 10/8, 1395-1408.
- İvgin, Hayrettin. (2015). “Alevi-Bektaş Şiirinde Zülfikarnameler”. *Kültür Evreni* 24, 72-97
- Kaplan, Ayten. (1998). “Balıkesir Tahtacı Köyleri Kongurca ve Türkali’de Halk Bilimsel Açından Müzik Yapısının Araştırılması”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Karaoğlan, Hamza. (2015). “Anadolu’da Hz. Ali Tasavvurları: Kahramanmaraş Örneği”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26, 37-71
- Kaya, Haydar. (1993). *Alevi Bektaşı erkâmı Evradı ve Edebiyatı*. İstanbul: Engin matbaası.
- Kaygusuz, İsmail. (1991) *Müşahiplik*, İstanbul, Alev Yayınları.
- Korkmaz, Esat. (1993). *Ansiklopedik Alevilik ve Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Melikoff, İrene. (1994). *Uyur İdik Uyardılar*. Çev. T. Alptekin. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Mora, Necla. (2008). “Medya ve Kültürel Kimlik”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 5, 1-15.
- James, Wendy. (2013). *Törenselleşen Yeni Bir Antropoloji Portresi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Onatça Ayışıt, Neşe. (2007). *Alevi Bektaşı Kültüründe Kırklar Semahı Müzikal Analiz Çalışması*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Pettigrew, M.Andrew. (1979). “On Studying Organizational Cultures”. *Administrative Science Quarterly* 24, 570-581.
- Raglan, Lord. (2005) “Mit ve Ritüel”. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Çev: E. Ö. Özünel. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 318-332.
- Rappaport, A.Roy. (2003). “Ritüel”. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 396-407.
- Sarıkaya, M. Saffet. (2007). “Bektaş ve Alevilerde Hz. Ali’nin Tanrılaştırılması İddialarına Dair Bir Değerlendirme”. Hz. Ali Sempozyumu Bildirileri, İzmir.
- Türkdoğan, Orhan. (1995). *Alevi- Bektaş Kimliği*. İstanbul: Eramat Matbaası.
- Uludağ, Süleyman. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Yalçınkaya, Ayhan. (1996). *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*. Ankara: Özkan matbaa.
- Yetişen, Rıza. (2008). *Tahtacı Aşiretleri; Adet, Gelenek ve Görenekleri*. İkinci Baskı, İzmir.
- Zelyut, Rıza. (2009). *Türk Aleviliği, Anadolu Aleviliđinin Kültürel Kökeni*. Ankara: Kripto Basım Yayın.

Kaynak Kişiler

1. Ali Ateş (1915 – 2001)	(Dede)	Kongurca köyü	Görüşme tarihi :06.02.1996
2. Ali Kaplan (1926-1995)	(Sazandar)	Kongurca köyü	Görüşme tarihi :12.02.1995
3. Mahmut Biçer (1932-2018)	(Sazandar)	Kongurca köyü	Görüşme tarihi :08.02.1996
4. M.Ali Kaya (1938-1998)	(Sazandar)	Türkalı köyü	Görüşme tarihi :10.06.1996
5. A.Nazmi Çiçek (1926-2004)	(Delilci)	Türkalı köyü	Görüşme tarihi : 10.06.1996
6. Veli Çelik (1948----)	(Dede)	Çamcı köyü	Görüşme tarihi : 16.05.2020
7. Naki Can (1960----)	(Sazandar)	Kozluören köyü	Görüşme tarihi : 05.05.2020

